

PETAR GUBERINA

PREDUVJETI GOVORNE KOMUNIKACIJETrg hrvatskih velikana 3
HR 41000 ZagrebIzvorni znanstveni rad
UDC: 800.1
Ur.: 1991–08–27

U prilogu se govori o vrlo značajnoj ulozi afektivne sredine za razvoj čovjekova govora i njegove ličnosti, te o najranijoj komunikaciji bebe s majkom i širom okolinom.

Je li govor urođen čovjeku? Osobine koje se pripisuju čovjeku od vrlo starih učenjaka i filozofa kao da tome pitanju daju potvrdni odgovor. Općenito je prihvaćeno da je čovjek inteligentno biće: Homo loquens i homo sapiens kao da su bitne odrednice čovjeka. U novije vrijeme poznata je teorija Chomskoga po kojoj je govor, Chomsky kaže jezik, urođen čovjeku. Iz bogatih diskusija lingvisti, psihologa i filozofa najviše je naglašeno da čovjek ima prvenstveno potencijalne mogućnosti kognitivne sposobnosti da komunicira govorom. Određena ograničenja za takvu sposobnost također su iznesena među njima, naročito oštećen sluh, što je Chomsky naglasio, kao i druga patološka stanja kao autizam, afazija, duboka mentalna zaostalost, te teža motorička i centralna oštećenja.

Međutim i prvi susret slušno normalnog bića – čovjeka kada još govora nema i kada pojedini specifični uzroci otežavaju ili onemogućavaju razvoj dobra govora pokazuje nam koji su bitni preduvjeti da se govor razvije. U takvoj situaciji se nalazi čovjek–beba do prve godine života odnosno do druge i treće godine života; u takvoj je situaciji čovjek–malo dijete a i odraslije dijete koje je pedagoški–socijalno zapušteno; u takvoj situaciji je čovjek poslije puberteta kada uči strane jezike iako je to površinski, manje upadno. Dat ćemo najprije tipičnu ljudsku situaciju u kojoj je dijete beba ili dijete od 1. godine, 2. godine i 3. godine koje ne razvija govor iako ima u redu sva osjetila, a i inteligencija je normalna. Poslužit ću se historijski dokumentarnim primjerom. Pruski car Fridrih II, Veliki¹ želio je da sazna da li je prvi jezik čovjeka hebrejski ili grčki. Na njegovu su dvoru filozofi i pasionirani za genezu jezika mnogo diskutirali i svađali se o historijskom primatu hebrejskog ili grčkog jezika. Da bi te diskusije prekinuo, a i sam je bio radoznao da sazna koji je bio prvi jezik čovjeka, dao je nalog da se iz cijele njegove zemlje skupi 200 beba i

da ih se vrlo udobno smjesti. Istovremeno je naredio da se te bebe hrane i uredno čiste, ali uz poseban uvjet da njegovateljice ne smiju imati s bebama afektivni kontakt. Dakle nikakav taktilni dodir, nikakav osmijeh i nikakvu komunikaciju. I kojim su jezikom bebe progovorile? Ni jednim. Ni jedna beba nije do prve godine ni prohodala ni progovorila, a do druge godine sve su bebe pomrle. Iz ovoga izlazi da postoji duboka veza između života i smrti čovjeka s jedne strane i afektivne ljudske sredine s druge strane. To je veza biološke naravi. U takvoj vezi između biološkog postojanja ili nepostojanja čovjeka rađa se ili abortira jezik–govor.

Iako je navedeni slučaj historijski dokumentiran, može se činiti izniman i prema tome manje snažan u našoj diskusiji o čovjeku i njegovu govoru. Međutim u svim zemljama svijeta, pa i našoj, velik je broj djece koja nisu progovorila ili imaju veoma zaostali govor jer nisu bila okružena majčinskom ljubavlju niti su bila njegovana u afektivnoj atmosferi. Dodiri, draganja, mirisi, osmjesi, komunikacija uz osmijeh, nježne intonacije su nedostajale. Posljednjih dvadeset a i trideset godina, proučavanja takve djece mnogobrojna su i zajednički je zaključak da se govor ne može razviti bez ljudske afektivne njege. Dobar sluh i potencijalna normalna inteligencija i biće–čovjek tu ništa ne pomaže. Taj procenat djece je neizmjereno veći od broja djece koja su živjela s vukovima i pretvorila se u vuka–čovjeka, iako su i ovakvi primjeri ilustrirani za problematiku odnosa čovjeka i govora.

Velik broj djece koja su dijagnosticirana u trećoj, četvrtoj, petoj godini, a i kasnije kao disfazična, ili afazična ili hipoakuzična, pa i gluha, u stvari su djeca koja su živjela kao bebe ili u najranijem djetinjstvu bez ljudske afektivne njege. Vrlo često je zabilježeno u dijagnostici, da su takva djeca i mentalno retardirana. U toku rehabilitacije vidjelo se da velik broj te djece ima normalan sluh i normalnu inteligenciju. Ta djeca kad se rehabilitiraju uz ljudsku afektivnu njegu i dobar kontakt te uz postupke koji proizlaze iz afektivne atmosfere, dolaze do dosta dobrog, pa i dobrog govora, i smirenijeg ponašanja. Velik broj studija i knjiga u posljednje dvije decenije nose naslov: »Sudbina čovjeka se predodređuje do prve godine ili do druge godine ili do pete godine«. Zajednički zaključak u svim tim istraživanjima je da se govor čovjeka kao i ličnost čovjeka ne mogu razviti bez uže afektivne sredine i šire povoljne socijalne sredine, gdje afektivni kontakti igraju bitnu ulogu. Velik broj djece koja ne razvijaju dovoljno govor, koja propadaju u osnovnoj školi upravo su djeca kojima je nedostajala afektivna njega u najranijem djetinjstvu ili kasnije. Takvi su tipični slučajevi djece koju roditelji tuku, koja su izgubila roditelje ili su odbačena od roditelja, pa žive u zavodima. I o tome postoji obilna znanstvena literatura, koju su naročito obogatili francuski istraživači iz Instituta CRESAS, Centra za proučavanje socijalno neadaptirane djece. Zabilježeni su mnogi slučajevi biološkog ranijeg umiranja i smrti takve djece, a još je veći broj te djece koja su u teškim psihološkim i psihičkim stanjima.

Geneza prvih začeta govora i prve upotrebe jezika–govora vodi nas u široku lepezu pojava koje su polisenzoričke i koje pomalo neopaženo utiru put u ono što se zove jezik, ili još točnije govor. Odnos Čovjek–govor nije direktan, niti se njegovo

nastajanje može predvidjeti iz simplificirane čovječe egzistencije, ni iz činjenice da je većina glasovnih optimala na konverzacionom području najosjetljivijem za osjet sluha, kako je to pokazao Škarić. Govor ne nastaje kada ga se može direktno dokumentirati u pojavi tzv. lingvističke riječi poslije prve godine života. Govor je u nastajanju od prvog plača djeteta pri rođenju i to je nesvjesni komunikativni akt. Beba se oglašava i javlja da može disati i da je živa. Prva komunikacija je dakle poziv, nagon, težnja za životom. U utrobi kao fetus, bila je hranjena preko majke i zaštićena od majke. Rođena, i kako misle mnogi neurolozi i biolozi uplašena jer je izvan zaštite, traži zaštitu. Prva joj je zaštita miris majčinih prsiju i preko toga sredstva majčine komunikacije, u kojoj i beba sudjeluje svojim osjetom mirisa, ide prema prsima majke. Dobija prvu hranu u svojem novom postojanju, individualnom postojanju i tako se počinje održavati u životu.

Majčina nježnost stvara prve staze da bi biološke potrebe, kao sisanje, služile također za razvoj organizma bebe. Majka, sretna što je rodila, psihološki pojačava miris svoje kože, koji će biološki i afektivno privući mirisno osjetilo bebe i ona će ići prema njezinim prsima. Dodir recipročan, prva je direktna komunikacija među njima; osjet dodira koji se razvija istovremeno kao i olfaktivni i gustativni osjet, počinje već od prvog dana života novorođenčeta. On povećava njegove mozgovne mogućnosti, on doprinosi njegovu neurološkom razvoju. Dodir, olfaktivni osjet, gustativni osjet bit će obogaćeni vidnim (često već prvog dana rođenja), slušnim, proprioceptivnim, vestibularnim i motornim iskustvima novorođenčeta. Sve je to obuhvaćeno nježnom brigom majke i u tim uvjetima se ti osjeti i mogu razvijati.

Novorođenče može tako s okolinom komunicirati već od prvih dana svojega života, uvijek pod uvjetom da afektivna sredina, prvenstveno majčina ljubav podržava fizio–psihološki razvoj djeteta. Prva afektivna komunikacija je uspostavljena i iz te afektivne komunikacije koja će se nastavljati dijete će se razvijati, razvijat će se motorno, afektivno i istovremeno će se razvijati u komunikaciji. Intelktualni razvoj bit će posljedica afektivnog i motornog razvoja, a prvenstveno afektivnog, kako je to istakao pred 50 godina Wallon. Ova komunikacija prima, već od drugog mjeseca razvijenije i vidljivije oblike, kao osmijeh: čitavo tijelo svojim pokretima reagira na stimuluse okoline; nailaze prve emisije zvučnih skupina koje naliče na konsonantske grupe cr, gr, hr, a koje su rezultati ležećeg položaja novorođenčeta: njegovo tijelo proizvodi prve glasove. Dakle prvi glasovi izlaze iz fiziološkog stanja novorođenčeta. Kako se razvija gukanje dolazi do bogate komunikacije: ritmovi, intonacije, geste, mimika, pauze pridaju značenjske vrijednosti tim zvučnim produkcijama. Beba prvo pokušava komunicirati sa svojom okolinom pogledom (katkada već od prvog dana rođenja). Ona će veoma brzo uskladiti i svoj pogled i smijeh, gukanje, plač, geste i čitavo svoje tijelo sa svojim potrebama za komunikacijom i s komunikativnim impulsima. Beba svojim ritmovima, intonacijama, pauzama, svojim tijelom i prije nego navrší šest mjeseci komunicira s okolinom. Afektivna okolina komunicira s bebom povezujući vješto mogućnosti komuniciranja male bebe sa svojim, razvijenim jezikom. Susreću se dva pogleda, komuniciraju dvije geste, dvije intonacije stvaraju dijalog u kojem intonacija

odrasle osobe uključuje i riječi. Možemo reći da je afektivnost, upravljajući funkcioniranjem svih senzornih organa, i istovremeno pomažući svakom od osjeta da se razviju, omogućila bebi da brzo raste svojim tijelom i svojim mentalnim razvojem.

Tako su afektivnost i mentalni razvoj uspjeli da stvore mogućnosti svijesti djetetove o prisutnosti i odsutnosti osobe i predmeta (8. mjesec, plač kada mu majka ode), da konkretno shvati odnos uzroka i posljedice (9. mjesec, Piaget–ov eksperiment o pokrivaču i bebi), da manipulira predmetima. Tako je moglo doći do prve tzv. »lingvističke« riječi (koja je zapravo rečenica). Ali to se nije dogodilo automatski, zato što je djetetu jezik–govor urođen, i zato što je dijete navršilo godinu dana. Recipročni odnosi: afektivna okolina bebe i ona sama pridonijeli su razvoju dječjeg mozga, obogatili njegove mogućnosti da imitira, simbolizira, da osvoji prostor hodanjem, da konkretno sagleda odnose u prostoru. Konkretni pojam »ovamo«, »onamo« k sebi i od sebe, konkretni pojam akcije usvojen je prije prve riječi. Samo se tada mogao pojaviti jezik–govor u obliku jedne »riječi«. Ali ta riječ obavlja svoju funkciju komunikacije zahvaljujući shvaćanju situacije u prostoru, afektivnoj okolini, ritmu, intonaciji, gestama. Ta jedna riječ sadrži čitavu rečenicu i u prvom redu određenu rečenicu. U čitavom tom procesu i preduvjetima za usvajanje komunikacije govorom, sudjelovalo je uvijek i dijete. Od prvog poriva da se očuva na životu, kada je pri rođenju plačem zatražilo pomoć, pa kroz cijeli period prije lingvističke riječi, ono je tražila afektivnost, okolina je odgovarala afektivnošću na to traženje. Beba je mogla napredovati samo onda ako je okolina odgovarala toj njezinoj inicijativi i težnji za afektivnom komunikacijom. Iz dosadašnjeg izlaganja možemo izvući nekoliko zaključaka:

Prvo: Afektivnost je osnovni uvjet postojanja ljudskog života, ona stvara mogućnost komunikacije i interakcije između bebe i okoline.

Drugo: Afektivnost je osnovni preduvjet za mentalni razvoj, i veoma važna za razvoj svih osjeta. Iz tih osnovnih poluga, afektivnosti, mentalnog razvoja i polisenzorijalnosti, moći će se kroz cijelu prvu godinu života radati govor i vidljivije uočiti nakon prve godine života.

Treće: Prostor je nužna scena na kojoj se pojavljuju i razvijaju sve te osnovne poluge za nastajanje govora.

Četvrto: Tijelo bebe u svojoj anatomske–fiziološkoj konstituciji, svojim pokretima i položajima u prostoru, svojom kožom pruža veliki dio preduvjeta za rađanje govora.

U spajanju uvjeta za rađanje govora s biološkom egzistencijom bića čovjeka, fenomenologija govora pokazuje da je on posljedica mnogih faktora koji će biti prisutni u daljem razvoju govora kod djeteta i u komunikaciji govorom odrasla čovjeka. U tom daljnjem razvoju govora faktori koji su radali govor s jedne strane i dalje su prisutni, a s druge strane govor će utjecati na razvoj i bogaćenje tih istih faktora koji su radali govor. Tako će govor uz afektivnost razvijati mentalni razvoj djeteta; pomagat će mu da mozak pomalo stvara apstraktne pojmove i da shvati apstraktne odnose. Pomagat će i razvoju mašte, tom demiurgu svakog stvaralačkog

akta, počevši od stvaranja u dječjim igrama i ograničenim umjetničkim intuicijama do kasnijih potencijalnih snažnih umjetničkih stvaranja.

Branko Vuletić je na pr. analizirajući Kaštelanove pjesme vidovito u njima ugledao plošni prostor. Faktori stvaranja govora i prvi koraci komunikacije prije nastajanja lingvističke riječi obogatit će se u svojoj primjeni na riječi, na jezik–govor i dobit ćemo ne samo snažnu sintezu prethodnika jezika–govora i samoga jezika–govora, nego će upravo te preteče jezično–govorne komunikacije stvoriti kompletni ljudski jezično–govorni izraz. Tako kompletni govorno–jezični izraz bit će sredstvo komunikacije, te izvor i sredstvo umjetničkog književnog stvaranja. Te će preteče preobraziti jezik i od svake riječi će napraviti mogućnosti svake mogućnosti. Od mogućnosti i višeznačnosti u komunikaciji i u umjetničkom stvaranju, do mogućnosti izostavljanja leksičke riječi također u funkciji komunikacije i umjetnosti.

Dat ćemo kratak prikaz te teorije koja nam može bolje osvijetliti problematiku odnosa: čovjek i njegov govor, kada je promotrimo u slučajevima u kojima treba govor graditi na teškoćama u percepciji govora. To su područja učenja stranog jezika i rehabilitacije slušanja i govora.

Bilješka

1. Fridrih II. Veliki (1194–1250)

Résumé

Les conditions de la communication verbales

Petar Guberina

Ce texte traite du très important rôle du milieu affectif dans le développement de la parole humaine et de la communication précoce des enfants avec leurs mères et leur environnement.